

Наталія Дячук,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
<https://orcid.org/0000-0002-5905-6813>
м. Житомир, Україна

До питань адекватності перекладу технічних інструкцій

To the issues of technical instructions adequate translation

Анотація. У статті окреслено деякі з найважливіших питань щодо точності перекладу технічних інструкцій. Матеріалом дослідження слугували англомовні тексти, що належать до науково-технічного стилю англійської мови. У статті зазначено, що при перекладі технічних інструкцій основну увагу слід приділяти комунікативній цінності та внутрішньому змісту тексту, що забезпечується певним набором лексичних одиниць, які здатні викликати певні асоціативні ланцюги. Доведено, що основна увага при перекладі повинна приділятися прагматичному аспекту лексичних одиниць і граматичній структурі інструкції. При перекладі термінів з англійської мови на українську найефективнішим способом є застосування функціонального аналога. Мени вживаними, але досить частими є прийом експлікації та описового перекладу. Було встановлено, що іноді трапляється скорочення. Під час лінгвістичного аналізу технічних інструкцій не було виявлено ані професійних термінів, ані жаргонізмів. Результати дослідження засвідчують, що на синтаксичному рівні характерне часте вживання повних речень в англійських інструкціях з їх відповідністю в українському перекладі. Нечасто трапляється заміна повних речень на неповні. При перекладі модальних дієслів та наказових моделей, що використовуються в технічних інструкціях, перекладачі вдаються до функціонального аналога. Оціночні маркери в англійській мові завжди передаються відповідними аналогами в українській мові. Пасивні конструкції англійських інструкцій, як правило, передають своє значення і форму в перекладених текстах. Окремі поодинокі випадки свідчать про перехід активних конструкцій у пасивні і навпаки. Більшість виявлених засобів формальної когезії в англійській мові перекладаються відповідними українськими еквівалентами.

Ключові слова: експлікація, конкретизація, генералізація, функціонального аналога, описовий аналіз, емфатичність.

Summary. The article outlines some of the paramount issues on accuracy of technical instructions translation. Realities in the field of computer technologies have been assimilated by representatives of different linguistic backgrounds along

with its rapid development. The study was based on English texts belonging to the scientific and technical style of the English language. On translating technical instructions, a central concern should be given to the communicative value and inner nature of the text ensured by a certain set of lexical items that touch upon certain associative chains. The main focus in translation should be on the pragmatic aspect of the lexical units and grammatical structure of the instructions. When translating terms from English into Ukrainian, the most efficient way is to use loan translation. Then come the techniques of explication and descriptive translation. It has been noted that reduction occasionally happens. Neither professionalisms nor jargons have been found during the linguistic analysis of the technical instructions. At the syntactic level the result characterizes the widespread use of complete sentences in English instructions with their full correspondence in Ukrainian. Yet rare replacement of complete sentences with incomplete ones occurs. When translating modal verbs as well as imperatives used in technical instructions, translators find it necessary to opt for loan translation. Evaluation markers in English are always rendered with their corresponding analogues in Ukrainian. The passive constructions of the English instructions generally convey their meanings and forms in the translated texts. Some singular cases indicate that active structures turn into passive ones and vice versa. Most of the identified means of formal cohesion in English are translated by their corresponding Ukrainian equivalents.

Key words: *explication, reduction, expansion, loan translation, descriptive analysis, emphatics.*

Вступ. Прагматичні способи перекладу відіграють значну роль у роботі з науково-технічною літературою. На підставі аналізу прагматичних прийомів перекладу інструкцій потенційно можливим стає створення англо-українського словника термінів, реалій та спеціальної лексики. Саме в необхідності виявити існуючі зараз тенденції при їх перекладі українською мовою, а також розуміння питань, пов'язаних з передачею комунікативного змісту інструкцій, що допомагає уникнути помилок при їх перекладі і полягає **актуальність** цього дослідження.

Серед останніх досліджень у лоні науково-технічних текстів помітними є імена Н. Гладуш [2] (аспекти вивчення текстів технічного спрямування); Л. Осіпа [8] (мовні жанри науково-технічного стилю); Я. Житін [3] (розрізнення термінології та терміносистеми); В. Карабан [4] (граматичні, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми англійської наукової і технічної літератури); Н. Нікуліна [7] (теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства), А. Бірюков [1] (якості автоматизованого перекладу) та інші.

Об'єктом дослідження виступають англійські технічні інструкції. Предметом дослідження є прагматичні прийоми перекладу технічних інструкцій. Дослідження проводиться на матеріалі текстів англійських технічних інструкцій у сфері інформаційних технологій та їхніх перекладів українською мовою.

Мета роботи – вивчити та прояснити основні особливості перекладу інструкцій з англійської мови на українську. Для досягнення цієї мети були сформульовані такі **завдання**: дослідити еквівалентність та адекватність перекладу науково-технічних текстів; проаналізувати особливості перекладу текстів технічних інструкцій.

Методологія та методи дослідження. У роботі були використані різні **методи** дослідження, зокрема під час аналізу прагматичних прийомів перекладу інструкцій використано метод суцільної вибірки. При аналізі англійських інструкцій та їх перекладних варіантів використовувався описовий метод, порівняльний метод та перекладацький аналіз. При підрахунку реалій, спеціальної лексики та термінів використовувався метод виміру.

Виклад основного матеріалу дослідження. До прагматичних способів перекладу відносимо експлікацію (експлікація, тобто заповнення відсутніх фонових знань шляхом додавання до тексту інформації, що бракує. Експлікації можуть потребувати реалії, яких у разі інструкцій у сфері комп'ютерних технологій відносяться назви компаній, операційних систем, мов програмування тощо [4; 8]. У прикладі слід звернути увагу на переклад функцій апарату: *Tap "Go-home" або "Cancel". – Натисніть Go Home (Повернення).... Або Cancel (Скасувати), щоб продовжити політ.* Під час перекладу також зустрічається додавання додаткової інформації, оскільки кожен україномовний користувач може зрозуміти сенс функцій *Cancel* чи *Go Home*. У дослівному варіанті перекладу функція *Go Home* звучить як додому. Ось тому перекладач вдався до експлікації, тобто пояснив суть функції апарату.

Наступні прагматичні адаптації – генералізація та конкретизація. Процес перекладу нерідко супроводжується певними втратами, і перекладачі замінюють лексичну одиницю варіантом з ширшим значенням (генералізація), або, навпаки, з вузьким значенням (конкретизація). Дослівний переклад може стати причиною нерозуміння основної сутності текстового повідомлення [5;7]

Розглянемо кілька прикладів з інструкції та позначимо випадки неадекватного перекладу: *Skip to the next or previous chapter. – Перехід до наступного або попереднього розділу.* У цьому дослівному варіанті перекладу немає сенсу. Якби перекладач скористався прийомом генералізації, і вибрав варіант *частина відео файлу*, фраза набула б сенсу.

Так, обраний варіант більше відноситься до книги, а не до відеофайлів, про які йдеться в даному розділі інструкції. Ще один приклад, який не відповідає ситуації і не відображає всіх вимог до перекладу технічних текстів: *Select a different audio language. – Вибір*

альтернативної мови звукового супроводу.

В даному випадку можна було б використати прийом генералізації, і фраза звучала б так: *Вибір звукової доріжки* – такий варіант більш зрозумілий і відображає комунікативний сенс фрази.

Використання функціонального аналога є важливими прийомом [2; 6]. Дана прагматична трансформація є заміною реалії або будь-якого лінгвістичного явища словом або фразою мови перекладу, яка викликати у читача ту ж реакцію, що й у носія мови оригіналу. Розглянемо наступний приклад: *Silence your alerts. Go to Settings > Do Not Disturb. You can also use Siri to turn Do Not Disturb on or off. Say “Turn on Do Not Disturb” or “Turn off Do Not Disturb.* – *Беззвучні сповіщення. Виберіть «Параметри» > «Не турбувати».* *Можна також вмикати та вимикати функцію «Не турбувати» за допомогою Siri. Скажіть: «Увімкни “Не турбувати”» або «Вимкни “Не турбувати”»* У цьому прикладі, в якому представлені аналоги функцій телефону, словосполучення «silence your alerts» передано за допомогою функціонального аналога «беззвучні повідомлення». Ці фрази прагматично рівноцінні, і тому викликати будуть однаковий комунікативний ефект у носіїв обох мов.

Так, користувач може легко розібратися, як використовувати вказані функції телефону. Однак варіант слова Siri, яке залишено у вихідному варіанті, викликає сумніви, оскільки не кожен користувач розбереться в його значенні. Доречніше було б використовувати таку прагматичну трансформацію як експлікація: персональний помічник і питання-відповідь система (Siri). Вибір функціонального аналога зазвичай використовується в інструкціях для передачі функцій апаратів.

Представимо ще один приклад вибору функціонального аналога при перекладі інструкцій до квадрокоптеру PHANTOM 3: *The DJI Pilot app display will flash red and the aircraft will start to descend. The remote controller will sound an alarm.* – *Екран DJI Pilot заблимає червоним, літальний апарат розпочне посадку. Пульт керування дасть попереджувальний сигнал.*

У цьому прикладі вибір функціонального аналога пульт управління обумовлений сферою використання цього словосполучення. По-перше, це словосполучення є термінологічним, і в різних сферах має різні значення. Наприклад, у сфері телекомунікацій *the remote controller* перекладається як *дистанційний регулятор*, у гірничій справі як *віддалений контролер* тощо. У разі варіант *пульт управління* є найбільш адекватним.

Прийом описового перекладу включає опис, пояснення та тлумачення реалії і використовується, коли транскрибування реалії неможливе. При цьому національний колорит реалії читач може зрозуміти

лише в тому випадку, якщо перекладач вибере для опису відповідні мовні засоби [3; 9].

Описовий метод не є адекватним перекладом. Розберемо наступний уривок: *Get government alerts. In some areas, you can turn on alerts in the Government Alerts list. Go to Settings>Notifications. – Оповіщення про урядові тривоги. У деяких районах можна додати повідомлення про тривогу до списку повідомлень. Виберіть «Параметри» > «Сповіщення».*

У цьому прикладі прийом описового перекладу використаний у відображенні сутності словосполучення *alerts list*. Так, якщо звернутися до дослівного варіанту перекладу: список тривог, бачимо, що він не відображає комунікативної сутності фрази, і саме тому в даному випадку описовий переклад найточніше відображає особливості вихідного варіанту.

Ще один приклад: *Voice Control for the Music app is always on, but you can keep Voice Control from dialing when iPhone is locked. – Голосове керування для програми «Музика» завжди увімкнене, але при заблокованому iPhone можна відключити голосовий набір телефонних номерів.*

У разі прийом описового перекладу використано через розбіжності у значення дієслова *to dial*, який означає *набирати номер*. За своєю сутністю це дієслово перекладається словосполученням, яке повністю відображає комунікативну інтенцію цієї лексичної одиниці.

Наступними прагматичними прийомами є емпатизація та нейтралізація. Перший використовується для підвищення емоційності тексту, другий для її зменшення. Прийом емпатизації – це заміна вихідних нейтральних одиниць на лексичні одиниці важчого лексичного рівня (літературний рівень мови), що сприяє підвищенню емоційності всієї фрази. Однак, прийом емпатизації значною мірою впливає на зміст комунікації і в деяких особливо суперечливих та дискусійних випадках можна вдатися до прямо протилежного прийому нейтралізації емоційно-оцінного компонента значення.

Емпатизація або нейтралізація вихідного повідомлення визначаються, головним чином, такими соціолінгвістичними факторами, як розбіжність у традиціях організації емоційно-оцінної інформації та необхідне для культури перекладу виділення чи навпаки, приглушення лексичної одиниці у конкретному контексті [4].

Так, звертаючись до тексту інструкції, представимо кілька прикладів прийомів, що розглядаються: *Delete a note. Swipe left over the note in the list of notes. – Видалити примітку. Прогорніть ліворуч по нотатці в списку нотаток.* У цьому прикладі представлений прийом емпатизації, який, замість розкриття комунікативної сутності фрази

робить її безглуздою, оскільки дієслово *swipe* має різні значення. У ході перекладу, вибираючи із усіх варіантів, для тексту інструкції найбільш адекватним був варіант перегортати, оскільки він стилістично нейтральний і відображає комунікативну інтенцію фрази.

В інструкції до квадрокоптера PHANTOM 3 представлений приклад нейтралізації: *When the Critical battery level warning is triggered and the aircraft begins to land automatically, you may push the throttle upward to make the aircraft hover at its current altitude, giving you an opportunity to navigate to a more appropriate landing location.* – При увімкненні попередження про критично низький заряд літальний апарат почне автоматично приземлятися. Ви можете підняти ручку керування, щоб літальний апарат завис у повітрі на нинішній висоті. Це дозволить направити апарат до відповідного місця посадки. Цей приклад слід розглядати комплексно. Так, у вихідному варіанті представлені лексичні одиниці високого регістру, до яких відносяться *to trigger/включати, throttle/ручка управління газом, current altitude/ноточна висота, to navigate/керувати, appropriate landing location/підходяще місце посадки*, які при дослівному перекладі не зможуть передати комунікативну спрямованість фрази, і її загальний зміст буде незрозумілий читачеві. Переклад із використанням нейтральних лексичних одиниць, на зразок *відповідне місце посадки* і сленгових варіантів, на кшталт *завис у повітрі* представляється більш адекватним та доцільним у представленій інструкції.

Позначені прагматичні трансформації найчіткіше забезпечують відображення комунікативної інтенції тексту інструкцій під час передачі її з англійської на українську.

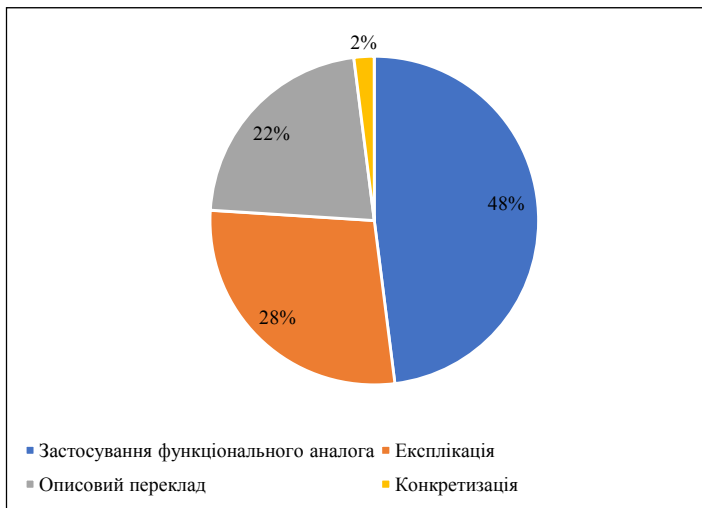
У деяких випадках під час прагматичної обробки текстів інструкцій досить складно провести межу між реаліями та термінами, які нерідко можуть співпадати за своєю графічною формою [1; 9]. Завдання перекладача полягає в тому, щоб використовувати таку прагматичну трансформацію, яка найбільш адекватно відображала б сенс тієї чи іншої лексичної одиниці. Однією з особливостей інструкцій є використання в них спеціальної лексики, до якої належать терміни, професіоналізм та жаргонізми. Під час прагматичного аналізу текстів англійських інструкцій у сфері комп'ютерних технологій виявлено 16 форм термінів. У разі відсутності еквівалента терміна в українській, найбільш продуктивним способом перекладу було застосування функціонального аналога. Загальна кількість термінів, перекладених цим способом, дорівнює 12, що становить 48%. Наприклад: *Mute your mic (the caller can see but not hear you).* / *Вимкнути мікрофон (співрозмовник зможе бачити, але не зможе чути Вас).* *Block unwanted callers* – *Блокування небажаних*

абонентів. У цих двох прикладах *caller* має різні значення, перекладач у кожному наведеному випадку скористався методом підбору функціонального аналога, оскільки його завдання полягало в тому, щоб реципієнт тексту перекладу отримав таку ж інформацію, яка закладена у тексті оригіналу.

На другому місці за частотністю прийом експлікації, який представлений такими прикладами: *AirPrint – технологія AirPrint*; *Activation Lock – Функція «Блокування активації»*; *Find My iPhone – Функція «Знайти iPhone»*. Загальна кількість термінів, перекладених цим способом, становить 13 (28%).

На третьому місці за частотністю використання був прийом описового перекладу: *Airplane mode is on – you can't make phone calls, and other wireless functions may be disabled. – Авіарежим увімкнено – не можна здійснювати дзвінки. Інші функції, що вимагають використання бездротових мереж також можуть бути відключені*. У цьому прикладі переклад словосполучення *wireless functions* як бездротові функції був би невдалим, тому перекладач скористався прийомом описового перекладу, щоб донести потрібну інформацію до реципієнта. Загальна кількість термінів, перекладених у такий спосіб – 10, тобто 22%.

Рідкісним прийомом під час перекладу термінів є прагматичний прийом конкретизації. Виявлено лише один термін, перекладений

Діаграма 1. Частотність вживання прагматичних способів передачі англійських термінів українською мовою

за допомогою цього прийому. *The blue light indicates that Wireless is on.* – Блакитний світловий індикатор відповідає увімкненому бездротовому з'єднанню.

На підставі отриманих кількісних результатів представлено діаграму, що відображає частотність вживання прагматичних способів передачі англійських термінів українською мовою:

Щодо професійних жаргонізмів, то результати дослідження показують, що випадків їх використання не зафіксовано. Оскільки інструкції належать до наукового стилю, для них характерна нейтральна лексика. На синтаксичному рівні прагматичний потенціал тексту створюється здебільшого за допомогою використання повних речень. Лінгвістичний аналіз досліджуваного матеріалу показує, що автори англійських інструкцій переважно використовували повні речення, які українською мовою перекладалися таким же способом. Їх використання обумовлене прагматикою наукового стилю, спрямованої на донесення до читача повної інформації про програмне забезпечення чи прилад. Наприклад: *Microsoft and Windows are trademarks of Microsoft Corporation in the United States, other countries, or both.* – *Microsoft та Windows є товарними знаками корпорації Microsoft Corporation у США та/або інших країнах.*

У деяких випадках повні англійські речення передавалися за допомогою неповних. Наприклад: *We do not recommend charging the Intelligent Flight Battery and remote controller with the standard charger at the same time, otherwise the charger may overheat.* / *Не рекомендується одночасно заряджати батарею коптера та пульт керування за допомогою стандартного зарядного пристрою. Це може призвести до перегріву зарядного пристрою.* Англійське речення є складнопідрядним, в якому виражені супротивні логіко-семантичні відносини. В українському еквіваленті головне речення виражене неповним безособовим реченням. Підрядна частина при перекладі українською мовою виділена в окреме речення. Якби перекладач виконав переклад із збереженням складнопідрядного зв'язку, речення виявилось б громіздким і складним для розуміння.

Представимо увазі інший приклад: *Tap on onscreen keyboard, then speak. Tap Done when you finish.* – *Торкніться екранної клавіатури та говоріть. Після завершення торкніться «Готово».* *To start the BIOS setup utility: 1 Shut down the computer. 2 Press the Novo button and then select BIOS Setup.* – *Щоб запустити програму BIOS, виконайте такі дії: 1 Вимкніть комп'ютер. 2 Натисніть кнопку Novo і виберіть BIOS Setup (Налаштування BIOS).* Використання неповних речень в інструкціях дозволяє донести до відома реципієнта послідовність виконання покрокових маніпуляцій.

Висновки з дослідження перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У ході лінгвістичного аналізу англійських інструкцій у сфері комп'ютерних технологій виявлено, що їх зміст переважно передається нейтральною лексикою, характерною для наукового стилю. Під час перекладу інструкцій на українську мову перекладач, як правило, користується нейтральною лексикою. Це іменники: *instruction/інструкція, camera/камера, button/кнопка, flight/ноліт, list/список, map/карта, computer/комп'ютер, functions/функції* тощо; дієслова: *to use/використовувати, to press/натискати, to see/дивитися, to select/вибрати, to read/читати, to choose/вибирати, to set up/налаштовувати*; прикметники: *unreadable/нерозбірливий, long/тривалий, important/важливий, safe/безпечний, available/доступний, new/новий* тощо.

Основна функція технічних інструкцій – спонукання до певних дій. В ході прагматичного аналізу інструкцій було встановлено, що в текстах їх перекладів ця функція повністю збережена. В текстах інструкцій присутні оцінні маркери, виражені вступними словами або вступними фразами, що позначають різну міру впевненості: *probably/ймовірно, it seems/здається, certainly/звичайно, definitely/безумовно; логічні відносини та послідовність: first/спочатку, to begin/для початку, to illustrate/як ілюстрація тощо*. У ході лінгвістичного аналізу оціночних маркерів з'ясувалося, що англійські маркери завжди передаються їх відповідними українськими еквівалентами.

У подальшому вивченні прагматичного рівня текстів інструкцій плануємо звернути увагу на передачу українською мовою таких граматичних явищ, що забезпечують необхідну когнітивну інформацію, а саме вживання модальних дієслів, імперативу та когезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюков А. Система оцінки якості автоматизованого перекладу. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Філологічні науки*. Суми : СумДУ, 2004. № 3. С. 42–48.
2. Гладуш Н. Ф. Прагматика перекладу : навчальний посібник. К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. 104 с.
3. Житін Я. В. До питання про розрізнення термінології та терміносистеми. *Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2009. С. 116–121.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького тексту для студентів факультету перекладачів : підручник. К. : Ленвіт, 2010. 175 с.
6. Нестеренко Н., Лисенко К. A Course in Interpreting and Translation: посібник для викладачів та студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2006. 248 с.

7. Нікуліна Н. В. Теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства у концепціях видатних лінгвістів. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. К. : КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 45–48.
8. Осіпа Л.В. Переклад технічних текстів з використанням систем автоматизованого перекладу. *Вісник національного транспортного університету. Серія «Технічні науки»*. Вип. 1(34). Київ. 2016. С. 328–333.
9. Ребрій О. В. Основи перекладацького скоропису: навч. посіб. / за ред. : Л. М. Черноватого, В. І. Карабана. Вид. 4, стер. Вінниця : Нова книга, 2012. 152 с.

УДК 811.111'22

DOI <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2023.23.43-50>

Марта Карп,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-7332-7739>
м. Львів, Україна

Засоби когезії і когерентності у мультимодальному художньому прозовому тексті

Modes of cohesion and coherence in multimodal fictional prose texts

Анотація. Розвиток мультимодальної комунікації збудив зацікавленість сучасних лінгвістів традиційними текстоорієнтованими категоріями когезії та когерентності, які потребують новітньої інтерпретації. Обидві текстотвірні категорії експлікують зв'язки між вербальними та невербальними складниками художнього прозового тексту сучасності. Мова репрезентує вдосконалену й детально напрацьовану сукупність зв'язків усіх семіотичних систем. Когезійні та когерентні зв'язки становлять сукупність лінгвальних відношень в нелінгвальних семіотичних систе-мах. Відмінні мультимодальні засоби різних семіотичних систем можуть забезпечити неоднакові шляхи ідентифікації когезії та когерентності в сучасному художньому прозовому тексті. Модель взаємозв'язку між мультимодальними засобами когезії та когерентності відмінних семіотичних систем одночасно застосовується в комунікації між адресантом та адресатом на сторінках сучасного художнього прозового тексту [29, р. 9–10]. У полі зору цього дослідження: а) контамінація вербального і невербального складників у системі засобів когезії та когерентності в художньому прозовому тексті англійських мультимодальних літературних казок; б) схожість та відмінність способу ідентифікації мультимодальних засобів когезії і когерентності; в) ступінь кореляції між засобами когезії та когерентності різних семіотичних систем. Типам